

Полумисна О. О.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

**ЛЮДИНА З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ У ФОКУСІ НАУКИ
(ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)**

У роботі виконано комплексний огляд наукової літератури за темою людина з інвалідністю в Україні. Подано оцінку впливу інвалідності на радянські програми ідентичності та моделювання радянської суб'єктності та самоврядування. Досліджено діяльність державних органів у сферах освіти, праці та культури глухих. Встановлено факт того, що у період Радянської України про проблеми людей з інвалідністю та про складнощі їхнього виживання взагалі не прийнято було говорити. Проаналізовано низку наукових робіт, у яких представлено огляд державної соціальної політики щодо осіб з інвалідністю. Визначено проблеми, які пов'язані із законодавчим забезпеченням, формуванням та реалізацією державної соціальної політики щодо осіб з інвалідністю. Представлено аналіз вироблених та чинних пропозицій щодо можливих шляхів проведення державної соціальної політики щодо інвалідів України відповідно до норм і положень міжнародних документів, у тому числі Конвенції, та практики їх реалізації. З'ясовано, що значна кількість наукових робіт про людей з інвалідністю та їхнє життя розроблена і представлена в законодавчій та правовій сферах. Встановлено, що в цих роботах дослідники часто порушують питання правових засад навчання, виховання і працевлаштування людей з інвалідністю. Окрім того, в окремих тематичних напрямках дослідження автори часто торкаються висвітлення культурного розвитку цього прошарку населення, їхніх досягнень, роблячи історичний екскурс і повертаючись до українського сьогодення. Визначено, що великий вплив на формування громадської думки має телевізійна журналістика. У низці праць, які стосуються різного роду соціальних проблем, прав людини та висвітлення цього в мас-медіа, представлено рівень обізнаності журналістів у сфері прав людини, рівності та дискримінації, зокрема надано поради щодо використання нетолерантної мови, уникнення дискримінації та стереотипного висвітлення у мас-медіа теми інвалідності.

Ключові слова: людина з інвалідністю в Україні, огляд наукової літератури, соціальна політика, соціум, дискримінація.

Постановка проблеми. Останнім часом багато дослідників з різних сфер, зокрема соціології, педагогіки, правознавства, юриспруденції, журналістики, медицини, проявляють зацікавленість до життя людини з інвалідністю, її проблем, намагаються окреслити шляхи їх вирішення. На цей час фактично відсутні праці, у яких би було вичерпно проаналізовано та систематизовано інформацію про людей з інвалідністю на території України. Огляд наукової думки стосується переважно вузького спрямування (однієї зі сфер). Тому вважаємо актуальним оглянути усі сфери, де вивчаються особливості життя, функціонування, проблеми людей з інвалідністю, що дозволить відтворити цілісну картину розвитку наукової думки щодо людей з інвалідністю. Тому метою цього дослідження визначаємо виконання огляду наукової літератури щодо вивчення проблем людини з інвалідністю в Україні.

Постановка завдання. Метою статті є комплексний огляд наукової літератури за темою

людина з інвалідністю в Україні, оцінка впливу інвалідності на радянські програми ідентичності та моделювання радянської суб'єктності та самоврядування, дослідження діяльності державних органів у сферах освіти, праці та культури глухих.

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що в історії України та країн, що входили до складу Радянського Союзу, був період, коли про людей з інвалідністю і взагалі про їх наявність, проблеми, складнощі виживання було заборонено говорити. Саме за часів СРСР ця тема була табу йована. Ті люди, які намагалися все ж таки порушувати проблеми людей з інвалідністю, зазнавали утисків і, лише переїхавши до іншої країни, мали можливість доносити на міжнародній арені про жахливе становище цих людей. Одним із таких правдошукачів був В. Фефелов, який разом зі своїми друзями-інвалідами у 1978 році організував у Радянському Союзі Ініціативну Групу захисту прав інвалідів, внаслідок чого їх постійно почали

переслідувати влада та КДБ, проводити обшуки, вилучати матеріали, які мали відношення до становища людей з інвалідністю в СРСР. У книзі під назвою «В СССР инвалидов нет», що була видана у 1986 році за межами Радянського Союзу, автор говорить: «Людина, яка стала в СРСР інвалідом, одразу потрапляє в залежність від багатьох обставин <...> Паралізований інвалід на візку в СРСР не може безперешкодно переїхати вулицю, заїхати в будь-яку адміністративну або громадську установу (бібліотеку, кінотеатр, музей тощо). Просто щоб спуститися сходами свого будинку і вийти на вулицю, йому потрібна стороння допомога» [10]. Про їхнє жахливе фінансове становище він зазначає: «Набагато гірше справа, коли потрібно знайти засоби для купівлі собі всього необхідного – продукти, одяг. В СРСР існує достатньо велика кількість категорій інвалідів, на яких не поширюється навіть соціальне забезпечення. Багато хто отримує грошову допомогу та пенсії, які в декілька разів нижчі за прожитковий мінімум» [10]. Згадку про цю книгу ми знаходимо уже в сучасній пресі – в «Історичній правді». Так, В. Кіпіані в 2011 році опублікував статтю «В СССР инвалидов нет!...». Навряд чи ви колись читали подібне» [4], у якій робить огляд жахливого становища інвалідів у Радянському Союзі, спираючись на книгу вищезгаданого автора.

Ставлення держави до людей з інвалідністю від часу оприлюднення Гельсінських угод про права людини (1975) та Декларації про права інвалідів (1975) до часу Перебудови у 1985 році проаналізував С. Аткинс у своїй науковій праці “Whither the “new Soviet man”: persons with a physical disability in the Soviet Union, 1975–1993”. Моніторинг офіційних радянських реакцій на Міжнародний рік інвалідів (1981) також є важливим під час аналізу ставлення держави до осіб з інвалідністю. Крім того, дослідники вперше одержують уявлення про умови життя кількох людей з фізичною втрапою працездатності, частина з яких проживала у виправних та медичних установах. У цей час також спостерігається певна трансформація подання інформації у радянських ЗМІ щодо людей з інвалідністю, говориться про залучення людей з інвалідністю до спорту в Радянському Союзі за часів Перебудови. Знову ж таки, лише за кордоном могли опублікувати роботи, в яких аналізувався стан людей з інвалідністю. Так, у науковій праці С.Л. Shaw “Deaf in the USSR: ‘Defect’ and the New Soviet Person, 1917–1991”, виданій у Лондоні в 2011 році, розглядається історія глухих у Радянському Союзі від Лютневої революції

1917 року до падіння комунізму в 1991 році. Тут подана оцінка впливу інвалідності на радянські програми ідентичності та моделювання радянської суб’єктності та самоврядування, досліджується діяльність державних органів у сферах освіти, праці та культури глухих.

Окрім того, сьогодні пробують дослідити систему пенсійного забезпечення в СРСР після Великої Вітчизняної війни, зокрема підтримку людини з інвалідністю на той період. Це робить у своїй науковій статті «Розвиток пенсійного законодавства в СРСР у післявоєнний період» І. Михайлова. Нею встановлено, що умови пенсійного забезпечення найбільш важливих галузей промисловості покращилися, чого не можна було сказати про працівників села, оскільки єдиного державного пенсійного забезпечення для працівників села не існувало до 1965 року. Навіть після прийняття закону СРСР «Про пенсії і допомогу членам колгоспів» колгоспники-інваліди не мали права отримувати пенсії по інвалідності III групи внаслідок загального захворювання [5].

Історичний екскурс до життя та боротьби за права людей з інвалідністю в Україні за період 1990–2010-х років розглянуто в роботі Phillips S. “Disability and Mobile Citizenship in Postsocialist Ukraine”. У ній авторкою вивчається боротьба інвалідів в Україні та інших колишніх радянських державах за забезпечення їх прав під час бурхливих політичних, економічних та соціальних реформ у період 1990–2010 роках. З цією метою вона взяла інтерв’ю у людей з інвалідністю широкого соціального спектру: правозахисники, політики, студенти, робітники, підприємці, спортсмени та інші. Сара Філіпс фокусує свою увагу на досвіді спинальників, показує їх життя у прямому зображенні маргіналізації та дискримінації у різних сферах.

Саме поняття «інвалід» та його дефініції досліджували різні вчені. Наприклад, Р. Панасюк у своїй публікації проаналізував поняття «інвалід», інвалідність, показав їх еволюцію в історіогенезі. Л. Малюга вивчав аспекти використання поняття «інвалід» та його трактування. С. Корнієнко теоретично обґрунтувала дефініції «інвалід», «дитина-інвалід», «інвалідність» з огляду на соціальну модель інвалідності. Походження поняття «інвалідність», його значення та зв’язок із поняттям «непрацездатність» досліджувала у своїй статті Т. Шлапко.

Достатню кількість праць присвячено людям з інвалідністю у психології. Так, О. Ставицький підготував низку публікацій, у яких зосередив

увагу на проблемах людей з інвалідністю, зокрема, на особливостях їхнього професійного самовизначення та самореалізації, дослідженнях психологічних особливостей ставлення молоді до близьких людей з інвалідністю, сприйняття людьми з інвалідністю ставлення соціуму до себе.

Цій категорії населення в сфері психології присвячено дисертації. Наприклад, дисертація О. Клименко на тему «Становлення життєвої перспективи особистості в ситуації набутої інвалідності». Соціально-психологічні публікації, спрямовані на дослідження стереотипів щодо людей з інвалідністю, проводилися Л. Мазай. За її авторства з'явилася стаття «Соціально-психологічні стереотипи у ставленні до людей з інвалідністю».

У монографії «Психологія гандикапізму» О. Ставицький вивчав проблему формування гандикапізму та гандикапності, розкриваючи при цьому соціально-психологічні механізми, чинники та детермінанти генези і розвитку цього явища. Увага акцентується на психологічних засобах їх попередження. За його авторства був опублікований навчальний посібник «Комплекс гандикапу (інвалідність очима інваліда)», який присвячено дослідженню проблеми усвідомлення власної інвалідності та ставлення до себе людей з інвалідністю, вказано шляхи соціально-психологічної реабілітації людей з інвалідністю, які мають комплекс гандикапу.

Психолого-педагогічними аспектами розвитку особистості людей з інвалідністю займалися М. Томчук, В. Шевченко. Вони звертали увагу на психічний розвиток студентів-інвалідів. Цим питанням присвячено публікації Н. Седової, К. Польгун, Є. Клопоти, Л. Сердюк, А. Курбатової, Л. Рокотянської.

Психолого-педагогічні засади навчання та виховання людей з інвалідністю вивчалися у статтях І. Павлової «Проблема самоусвідомлення образу «Я» в осіб з ДЦП», Л. Калмикової «Теоретичний аналіз проблеми інтеграції дітей та молоді з особливими потребами в освітніх закладах», О. Купреєвої «Формування навичок самопрезентації у студентів з інвалідністю методом соціально-психологічного тренінгу», К. Кольченко «Організаційні засади забезпечення інклюзії студентів з інвалідністю в інтегроване освітнє середовище». Вчені торкаються проблем, які стосуються навчання, виховання та інклюзії людей з інвалідністю в загальноосвітнє середовище. Це публікації Є. Сарапулової, В. Пупишевої, Г. Пономарьової, Н. Гітун. Зокрема, О. Рибак захищено дисертацію на тему «Особливості ста-

новлення особистості дитини з типовим розвитком в сім'ї батьків з інвалідністю», у якій авторка досліджує проблему становлення особистості дитини з типовим розвитком у сім'ях батьків, які мають інвалідність, оскільки вони дуже часто стикаються з труднощами у вихованні дітей, не завжди толерантним ставленням до них інших людей, проблемами соціалізації [8].

Питанню інклюзивної освіти присвячено низку доробків. Наприклад, у навчальному посібнику «Інвалідність та суспільство» [3] за редакцією Л. Байди та О. Красюкової порушувалися питання інвалідності, показано еволюційний шлях поглядів на питання «інвалідності», вказувалося на права людини з інвалідністю, зверталася увага на моделі інвалідності та їх вплив на формування соціальної політики, робився акцент на інклюзивній освіті, на доступності як важливій умові реалізації прав людини, на ролі громадських організацій у формуванні інноваційних підходів до проблем з інвалідністю. У статті І. Шурми «Проблеми інтеграції людей з обмеженими можливостями в суспільство» проаналізовано поняття «інклюзія», «стигматизація», «соціалізація», автором визначено завдання соціального захисту населення тощо.

Концептуальні засади інклюзивної освіти висвітлила у своєму навчальному посібнику «Інклюзивна освіта» М. Порошенко, звернувши увагу на міжнародне та українське законодавство, що стосується розвитку інклюзивної освіти, акцентувавши увагу на зарубіжному досвіді впровадження інклюзивної освіти, наголосивши на особливостях навчання дитини з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти.

Захищено докторську дисертацію «Теоретико-методичні засади організації інклюзивного навчання у вищих навчальних закладах країн Європейського Союзу», у якій її авторка Г. Давиденко сформулювала концептуальні засади організації інклюзивного навчання у вищих навчальних закладах Європейського Союзу, визначила психолого-ментальні, соціальні та організаційно-методичні умови впровадження інклюзивного навчання у ВНЗ Європейського Союзу.

У монографії «Інклюзивна освіта: реалії та перспективи» А. Колупаєва дослідила понятійно-термінологічний апарат інклюзивної освіти, проаналізувала українське та міжнародне законодавство щодо навчання людей з інвалідністю, розкрила особливості становлення інклюзивної освіти у Європі та Америці, запропонувала

теоретико-експериментальну модель інклюзивної освіти в Україні.

Велика кількість наукових робіт про людей з інвалідністю та їхнє життя розроблена у правовій сфері. У докторській дисертації О. Паровишника «Адміністративно-правове регулювання в сфері забезпечення прав інвалідів» з'ясовується сутність і значення адміністративно-правового регулювання забезпечення прав інвалідів в Україні.

Часто дослідники торкаються правових засад навчання, виховання і працевлаштування людей з інвалідністю. Як приклад Н. Стульпінас у своїй статті «Гідна праця інвалідів в Україні в контексті здійснення Плану дій Ради Європи щодо забезпечення прав та повноцінної участі інвалідів у суспільному житті (2006–2015 роки) та Конвенції ООН про права інвалідів» вивчає головні принципи та стратегії зайнятості людей з інвалідністю у цих двох міжнародних документах, на основі чого пропонує заходи, які, на його думку, повинні забезпечити більш досконалу систему професійної інтеграції людей з інвалідністю в Україні. Н. Зезека вказує на особливості надання послуг з працевлаштування осіб з обмеженими можливостями Державною службою зайнятості України, їх соціального захисту. Проблеми на ринку праці та складнощі щодо працевлаштування людей з інвалідністю досліджує Е. Кучменко, вказуючи шляхи їх вирішення та роль Державної служби зайнятості в цьому процесі. Аналогічною проблемою займається В. Вінніченко у своїй науковій праці «Правове регулювання праці осіб з інвалідністю в Україні». В. Абрамова розглядає сучасні проблеми створення рівних можливостей щодо реалізації права на освіту та працевлаштування для людей з інвалідністю, їх залучення до активного життя в соціумі. Правовий посібник «Права інвалідів в українському законодавстві», довідник для роботодавців «Працевлаштування та зайнятість людей з інвалідністю» містять інформацію щодо нормативно-правових засад щодо працевлаштування людей з інвалідністю, організації їх робочого місця, підбору роботи, взаємодії працедавців з державним апаратом тощо. У цій сфері захищено низку дисертацій (М. Чічкань, О. Віжун, В. Мельник). Останнім було також розкрито теоретико-правові аспекти соціального захисту людей з інвалідністю у країнах ЄС (Австрія, Болгарія, Німеччина, Швеція), відзначено важливість досвіду цих держав для України у статті «Соціальний захист осіб з інвалідністю: засади правового регулювання окремих держав – членів ЄС». Наприклад, В. Тарасенко «Правове забезпечення

соціального захисту дітей-інвалідів в Україні», спираючись на чинне законодавство про соціальний захист дітей-інвалідів, з'ясувала основні проблеми правового регулювання і фактичної реалізації соціального захисту дітей з інвалідністю. У цьому контексті можемо згадати про статтю Л. Котової «Право осіб з інвалідністю на соціальне забезпечення», у якій аналізується як міжнародне, так і українське законодавство. О. Віжун захистив кандидатську дисертацію «Правове регулювання соціального забезпечення осіб з інвалідністю в Україні та країнах ЄС», у якій автор намагався з'ясувати сучасний стан правового регулювання соціального забезпечення людей з інвалідністю, внаслідок чого розробив теоретико-практичні пропозиції та рекомендації щодо його удосконалення, спираючись на досвід країн Європейського Союзу.

Тема медичної, фізичної, професійної реабілітації людей з інвалідністю розкривається у статтях І. Бобренко «Формування рухових умінь дітей зі складними порушеннями психофізичного розвитку», М. Авраменко «Основні аспекти організації лікувальної фізкультури в умовах всеукраїнського центру професійної реабілітації інвалідів», Л. Березовської «Реабілітація дітей з особливими потребами як соціальна проблема», Р. Баннікової «Фізична реабілітація та соціальна адаптація осіб з дитячим церебральним паралічем на пізній резидуальній стадії», К. Яримбаш «Педагогічні основи корекції рухової сфери слабозорих підлітків на заняттях з оздоровчого плавання», Л. Кравчук «Проблеми фізичного здоров'я і оздоровчі заходи в супроводі навчання студентів з особливими потребами», Г. Бойко «Проблеми впровадження реабілітаційного супроводу навчання студентів з особливими потребами». Ю. Ляним щодо цієї теми захищена докторська дисертація «Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх магістрів з фізичної реабілітації у вищих навчальних закладах». Е. Макарова у своїй науковій статті «Основні положення міжнародних класифікацій як критерії визначення стану здоров'я в реабілітації осіб з інвалідністю» проаналізувала зміст міжнародних класифікацій у визначенні стану здоров'я, обґрунтувала необхідність їх застосування у практиці фізичної реабілітації людей з інвалідністю.

Оскільки на сучасному етапі має превалювати соціальна модель інвалідності, а не медична, низку наукових праць присвячено особливостям адаптації навколишнього середовища до потреб людей з різними формами інвалідності.

Так, наприклад, Ю. Метко у своїй праці «Адаптація навколишнього середовища до неповносправних з пошкодженням спинного мозку» виявляє на підставі основних параметрів пристосування навколишнього середовища до потреб осіб, що користуються інвалідними візками. О. Мурашова аналізує у своєму доробку «Розроблення Альбому технічних рішень щодо архітектурного планування закладів тимчасового та постійного перебування для інвалідів з розумовою відсталістю» вітчизняний та зарубіжний досвід щодо архітектурно-планувальної організації закладів тимчасового та постійного перебування інвалідів з розумовою відсталістю. Вона висловлює пропозиції щодо архітектурних та технічних рішень закладів тимчасового та постійного перебування інвалідів з такими проблемами, розміщення спеціального обладнання та умеблювання цих закладів. У кандидатській дисертації В. Нестеренка «Ергономічні принципи удосконалення архітектури закладів вищої освіти адаптованих до людей з обмеженими можливостями» проаналізовано та класифіковано моделі сприйняття інвалідності в контексті соціальної адаптації студентів, які мають інвалідність або фізичне обмеження здоров'я до архітектурного середовища закладу вищої освіти. Зокрема, розглянуто діяльність європейських закладів, США та СНД з питань доступності архітектурного середовища для студентів та інших осіб з інвалідністю. К. Боровик вивчає проблему доступності для маломобільних груп населення в регіональному вимірі Донбасу, особливу увагу приділяючи ергономічним і функціонально-планувальним аспектам. Цей регіон на предмет доступності досліджував у своєму науковому доробку О. Виноградов «Оцінка доступності громадських об'єктів м. Кременна Луганської області для мало мобільних груп населення».

У національній доповіді «Про становище осіб з інвалідністю» здійснюється аналіз державної соціальної політики щодо осіб з інвалідністю. Окрім того, визначено проблеми, пов'язані із законодавчим забезпеченням, формуванням та реалізацією державної соціальної політики щодо осіб з інвалідністю, вироблено пропозиції щодо можливих шляхів приведення державної соціальної політики щодо інвалідів в Україні у відповідність до норм і положень міжнародних документів, у тому числі Конвенції, та практики їх реалізації. В. Лебедева у статті «Сучасна оцінка соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні» здійснила комплексний аналіз стану соціально-економічного забезпечення

людей з інвалідністю в Україні, виявила певні тенденції, розділивши їх на позитивні, негативні та проблемні. «Сучасні проблеми соціальної політики в сфері захисту осіб з інвалідністю» вивчає Н. Сокур, яка у своєму науковому доробку описує проблеми у сфері захисту інвалідів, які потрібно вирішити, щоб люди з інвалідністю могли повноцінно інтегрувати у суспільство, розглядає основні наявні моделі інвалідності, з'ясовує роль громадських організацій у процесі захисту людей з інвалідністю.

У ресурсному посібнику «Охорона здоров'я і права людини» в одному із розділів «Інвалідність, інтеграція, здоров'я і права людини» увага акцентується на міжнародних та регіональних стандартах з прав людини, на прикладах ефективних програм прав людини у сфері інвалідності, охорони здоров'я та життя в соціумі.

До спеціалізованої літератури відносимо посібник «Дитина зі світу тиші» за редакцією С. Кульбиди, де авторами надана повна інформація про людей із порушеннями слуху: параметри слуху, види, типи порушень слуху, особливості обстеження цієї категорії населення, компенсаторні можливості для них, заклади, в яких можна пройти реабілітацію, специфіку підготовки дитини з вадами слуху до навчання у школі, для батьків цих дітей схарактеризовано навчальні заклади в Україні, розглянуто особливості системи навчання нечуючих дітей за кордоном. Окрім того, автори торкаються висвітлення культурного розвитку цього прошарку населення, їхніх досягнень, роблячи історичний екскурс і повертаючись до українського сьогодення, характеризуючи відомих людей з порушення слуху: поетів, письменників, журналістів, акторів, художників, спортсменів тощо.

О. Потимко у статті «Незрячі в Україні: реалії, досягнення, проблеми» проаналізувала стан людей з вадами зору в освітньому, культурному просторі, акцентувала увагу на їхньому соціальному захисті, зокрема на ринку праці, вказала на сильні та слабкі сторони існування різних неурядових організацій, які переймаються проблемами цієї категорії населення.

Більш детальну увагу ми зосередимо на ознайомленні з працями, у яких торкаються проблем людей з інвалідністю у контексті засобів масової інформації. Наприклад, Т. Бондаренко у своїй публікації досліджувала роль регіональної медіакомпанії «Сильні духом», їхнього функціоналу в процесі допомоги у відновленні морального, психічного, фізичного здоров'я людей з інвалідністю,

сприяння їхній інтеграції в український соціум. Авторка передусім звертає увагу на дослідження комунікативних стратегій і тактик як інструментів, що дають можливість реалізувати соціально-інформаційний проєкт та, за її словами, сприяють окресленню ідейно-тематичних орієнтирів, що суттєво впливають на формування у суспільстві «моральних цінностей (життєвий оптимізм, сила духу, толерантне ставлення тощо)» [1]. Інформаційні кампанії досить ефективно впливають на соціум і формують певну громадську думку про людей з інвалідністю. Тому авторка робить акцент на чотирьох основних комунікативних стратегіях: 1. Стратегія формування образу людини з інвалідністю та її оточення як успішних оптимістичних особистостей; 2. Стратегія соціальної інтеграції людей з інвалідністю; 3. Стратегія формування толерантного ставлення до людей з інвалідністю; 4. Стратегія привернення уваги державних і громадських організацій [1].

М. Бутиріна у своїй статті «Мас-медійний образ людей з особливими потребами» досліджує, яким чином мас-медіа формують уявлення про людей з інвалідністю. Авторка виокремила тематичні вектори, які торкаються цієї проблеми: «Безбар'єрне середовище, або як зробити міське середовище зручним для людей із особливими потребами»; «Інклюзивна освіта»; «Медичні та технічні засоби реабілітації людей із особливими потребами»; «Проблеми соціальної адаптації дітей із особливими потребами» [2], акцентувала увагу на темі паралімпізму, оскільки «цей різновид спорту подається у ЗМІ як можливість найповнішої реалізації інвалідами потреб вищого рівня». Дотримуємося думки дослідниці щодо оптимізації підходів до створення образів людини з інвалідністю. За її словами, «... найбільш прийнятним форматом тут є невігдані індивідуалізовані історії таких людей, представлені від першої особи. Це унеможлиблює викривлення й некоректні оцінки. Продуктивним є також жанр інтерв'ю, який дозволяє людям з особливими потребами висловитись щодо проблем, що їх турбують» [2].

У посібнику з інклюзивного прийняття рішень для ЗМІ «Нічого для нас без нас», виданого в рамках проєкту «Інклюзивні рішення для рівноправного та відповідального суспільства» за сприяння Європейської Комісії та Британської Ради, автори ставили за мету «допомогти тим, хто відповідає за розробку інклюзивної політики, залучити до процесу прийняття рішень людей з інвалідністю» [7]. Вони впевнені, що засоби масової інформації у такому процесі відіграють провідну роль,

оскільки здатні впливати на громадську думку та ставлення до людей з інвалідністю, руйнуючи при цьому усталені стереотипи щодо них і показуючи їх можливості. «Усе, що нас стосується, має здійснюватися за нашою участю» [7] – саме таке правило має бути застосоване в роботі з людьми, які мають інвалідність, тобто залучення до співпраці цієї категорії людей лише сприятиме її ефективності.

О. Фудорова у своїй статті «Роль мас-медіа у формуванні громадської думки щодо осіб з обмеженими можливостями: експертні оцінки» вважає, що одним зі шляхів боротьби зі стигмою «інвалід» може бути «практика висвітлення життєвих успіхів окремих осіб з обмеженими можливостями, зокрема із залученням мас-медіа» [11]. Авторка провела опитування серед людей з інвалідністю і встановила основні фактори життєвого успіху для них. Насамперед це наявність вищої освіти, оскільки її отримання є запорукою того, що вони зможуть соціально адаптуватися, так зване «розширення соціальних контактів» [11], отримати нові знання, нові знайомства, у майбутньому працевлаштуватися. У цьому разі авторка наголошує на важливості мас-медіа, називаючи її «чи не єдиною поєднувальною ланкою з оточуючим світом між здоровою частиною населення та представниками соціально уразливої групи, зокрема, особами з обмеженими можливостями», і саме діяльність ЗМІ, на її думку, «може сприяти «боротьбі» з існуючими негативними соціальними стереотипами щодо людей з фізичними вадами, тим самим змінюючи їх образ «нетипових» в очах здорового» [11].

Специфіку репрезентації образу людини із особливими потребами представлено у публікації О. Свінціцької «Образ людини з особливими потребами в репрезентаціях житомирських інформаційно-новинних порталів: світоглядно-ціннісне та естетичне моделювання». Авторка проаналізувала журналістські тексти про людей з інвалідністю на прикладі житомирських сайтів, звертаючи увагу на заголовки, візуальний та естетичний складники. Ці повідомлення присвячені проблемам інвалідів, проєктам та програмам для забезпечення їх нагальних потреб та надання можливостей розвитку, спортивній активності, порушенням прав людей з інвалідністю, внаслідок чого зробила висновок: «лева частина матеріалів про осіб з обмеженими фізичними можливостями змушує нас визнати ніби «провал комунікації» (Е. Левінас) між світами людини фізично-здорової та з обмеженими фізичними можливостями»

[9]. Великий вплив на формування громадської думки має телевізійна журналістика. О. Михайлова у своїй статті «Стандарти відображення проблем людей з інвалідністю в теленовинах» дослідила стандарти, правила та принципи висвітлення соціальної проблематики в українських теленовинах, на основі чого авторка сформулювала рекомендації щодо правил та принципів висвітлення соціальної проблематики в теленовинах» [6].

Низка праць (конспекти лекцій), які стосуються різного роду соціальних проблем, прав людини та висвітлення цього в мас-медіа, опубліковано у збірнику під назвою «Права людини та мас-медіа в Україні». Одна із авторів, Т. Ковальова, у лекційному матеріалі за темою «Як мас-медіа руйнують стереотипи про людей з інвалідністю» звертає увагу на обізнаність журналістів у сфері прав людини, рівність та дискримінацію, зокрема дає поради щодо використання нетолерантної мови, уникнення дискримінації та стереотипного висвітлення у мас-медіа теми інвалідності.

Висновки і пропозиції. У результаті виконаного огляду наукової літератури за темою «Людина з інвалідністю в Україні» варто виокремити два наукові підходи до цього питання, які окреслилися в результаті проведеного аналізу. Перший підхід у науковій літературі представлений невеликим обсягом досліджень, що домінував у часи, коли територія України знаходилася у складі Радянського Союзу. Причиною фактичної відсутності наукових праць з цієї теми є загальний ідеологічний напрям радянщини, ідеотика якого априорі виключала із соціальних та наукових лав досліджувану категорію населення. Другий підхід хронологічно обмежений часом незалежності, під час якого науковці повернулися до дослідження життя, проблем та діяльності категорії людей з інвалідністю. Дослідники намагаються всебічно представити питання правових засад, навчання, виховання, працевлаштування, досягнень, роблять історичний екскурс та висвітлюють культурний розвиток людей з інвалідністю у контексті сьогодення.

Список літератури:

1. Бондаренко Т. Регіональна медіакомпанія «Сильні духом» як соціально-інформаційний проект. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2014. № 1143. Вип. 6. С. 28–35.
2. Бутиріна М. Мас-медійний образ людей із особливими потребами *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціальні комунікації*. 2014. № 1143. Вип. 6. С. 35–38.
3. Інвалідність та суспільство. Навчальний посібник. За заг. ред. Л. Байди, О. Красюкової. Київ, 2011. 187 с.
4. Кіпіані В. «В СССР инвалидов нет!..». Навряд чи ви колись читали подібне». Історична правда. 2011. URL: https://www.istpravda.com.ua/reviews/2011/12/30/66648/view_print/.
5. Михайлова І. Розвиток пенсійного законодавства в СРСР у післявоєнний період. *Університетські наукові записки*. 2017. № 63. С. 193–203.
6. Михайлова О. Стандарти відображення проблем людей з інвалідністю в теленовинах. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2014. Т. 57. С. 46–51.
7. Нічого для нас без нас: Посібник з інклюзивного прийняття рішень для засобів масової інформації. За заг. ред. Виртосу І. Київ : Ленвіт, 2015. 92 с.
8. Рибак О. Особливості становлення особистості дитини з типовим розвитком в сім'ї батьків з інвалідністю : дис. канд. пед. наук. Кам'янець-Подільський, 2018. 206 с.
9. Свінцицька О. Образ людини з особливими потребами в репрезентаціях житомирських інформаційно-новинних порталів: світоглядно-ціннісне та естетичне моделювання. *Наукові записки. Соціальні комунікації*. 2015. 2 (51). С. 108–118.
10. Фефелов В. В СССР инвалидов нет!.. London: Overseas Publications Interchange Ltd, 1986. 163 с. URL: <https://knigago.com/books/nonf-all/nonf-biography/137327-valeriy-fefyolov-v-sssr-invalidov-net/?p=2>.
11. Фудорова О. Роль мас-медіа у формуванні громадської думки щодо осіб з обмеженими можливостями: експертні оцінки. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2012. № 993. С. 117–125.

Polumysna O. O. A PERSON WITH DISABILITY IN UKRAINE IN THE FOCUS OF SCIENCE (LITERATURE REVIEW)

The paper provides a comprehensive review of the scientific literature on the topic of people with disabilities in Ukraine. An assessment of the impact of disability on Soviet identity programs and modeling of Soviet subjectivity and self-government is given. The activity of state bodies in the spheres of education, work and culture of the deaf is studied. It has been established that in the period of Soviet Ukraine it was not

common to talk about the problems of people with disabilities and the difficulties of their survival. A number of scientific papers are analyzed, which present an overview of the state social policy on persons with disabilities. Problems related to the legislative provision, formation and implementation of the state social policy on persons with disabilities have been identified. An analysis of the developed and current proposals on possible ways to bring the state social policy on the disabled of Ukraine in accordance with the norms and provisions of international documents, including the Convention, and the practice of their implementation is presented. It was found that a significant amount of scientific work on people with disabilities and their lives has been developed in the legislative and legal spheres. It is established that in these works, researchers often raise the legal basis of education, upbringing and employment of people with disabilities. In addition, in some thematic areas of research, the authors often touch on the coverage of the cultural development of this segment of the population, their achievements, making a historical excursion and returning to the Ukrainian present. It is determined that television journalism has a great influence on the formation of public opinion. A number of works dealing with various social issues, human rights and media coverage present the level of awareness of journalists in the field of human rights, equality and discrimination. In particular, advice was given on the use of intolerant language, avoidance of discrimination and stereotypical coverage of disability issues in the media.

Key words: *a person with a disability in Ukraine, review of scientific literature, social policy, society, discrimination.*